

IGOR BOJKO¹ , **JANUSZ ŁACH²**

¹Institute of ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine in Lviv, Ukraine

e-mail: ihor.o.bojko@gmail.com

²University of Wrocław, Faculty of Earth Science and Environmental Management

Department of Regional Geography and Tourism

e-mail: janusz.lach@uwr.edu.pl

ПОЛЯНСЬКА ГОСПОДАРКА ЯК ПРОДУКТ І ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЛАНДШАФТУ (НА ПРИКЛАДІ РЕГІОНУ БОЙКІВЩИНА, УКРАЇНСЬКІ КАРПАТИ)

GLADE FARMING AS A PRODUCT AND A FACTOR IN THE FORMATION OF LANDSCAPE (USING THE EXAMPLE OF THE BOIKIVSHCHYNA REGION IN THE UKRAINIAN CARPATHIANS)

Резюме

Дослідження показали, що природні ресурси, а також стратегія природокористування й розселення створюють передумови для функціонування полянської господарки та полянської культури в цілому. Водночас саме полянська господарка, а також різні будівлі, створюють специфічний культурно-природний ландшафт. Традиційне господарство – єдина умова гомеостазу полянського ландшафту. Суттєві зміни полянської господарки призводять до трансформації цілого культурно-природного комплексу: порушення гідрологічного режиму ґрунтів, ерозійних процесів, витіснення малопродуктивним травостоем, кущами й деревами лук із багатовидовим складом. На початку ХХІ ст. відбуваються різновекторні процеси: а) полянські ландшафти зникають, заростаючи лісом; б) поляни із цілорічним, водночас сезонним перебуванням домашніх тварин та людей, перетворюються на: 1) літнаркові філіали чи сінокоси; 2) вікендові оселі; 3) постійні оселі (ойкумену) чи другу резиденцію

Abstract

The studies have shown that natural resources, as well as the strategy of environmental management and settlement, create preconditions for the functioning of glade farming and glade culture in general. At the same time, it is glade farming, as well as various buildings, that create a specific cultural and natural landscape. Traditional farming is the only condition of homeostasis for a glade landscape. One significant transformation of glade farming leads to a transformation of the whole cultural and natural complex: disturbance of the hydrological regime of the soil, erosion processes, and displacement of multispecies meadows with low-yield grass, bushes and trees. At the beginning of the 21st century, multi-vector processes took place: a) glade landscapes themselves disappeared, becoming overgrown with forest; b) glades with year-round and, at the same time, seasonal stays of domestic animals and people, were transformed into: 1) places for summer stays or hayfields; 2) weekend residences; 3) permanent residences (ecumens) or other types of residences

Ключові слова: поляна, полянська господарка, стратегія природокористування, культурно-природний ландшафт

Key words: glade, glade farming, nature management strategy, cultural and natural landscape

ВСТУП

Колонізація на волоському праві, а також гірський рельєф й висотна пояси́сть стали головними чинниками у створенні полян¹, які поширені на всій території Карпат від Моравської Брами до Залізних воріт. Автори статті розуміють поляни, як специфічний тип культурно-природних гірських ландшафтів, сформований на базі штучних лук у лісовому висотному поясі, при застосуванні там сінокісно-пасовищної або сінокісно-пасовищно-орної (копаної) господарки Це відповідає визначенню ландшафту Європейської ландшафтної конвенції, де ландшафт розуміється як територія, яка сприймається людьми, характер котрої є результатом дії та взаємодії природних та / або людських факторів (Chmielewski, 2015, 378). Поляни займають окремий висотно-екологічний ярус й представляють собою окрему еколого-господарську нішу. Різні еколого-господарські ніші (ойкумена², віддалені пасовиська, віддалені сінокоси, поляни, молочні ферми-салаші) впливають одна на одну й нерідко еволюціонують одна в одну³ (Бойко, 2015, 2016).

Не зважаючи на активне дослідження Карпат географами та етнографами, поляни не привертала належну увагу дослідників й розглядалися побіжно при вивченні карпатського пастівництва (Kubijowicz, 1926, 1927; Kubijovuč, 1936; Podolák, 1982; Sawicki, 1919; Тиводар, 1994), традиційного будівництва (Bednárik, 1967; Langer, 1999), соціально-господарських традицій мешканців Карпат (Kopczyńska-Jaworska, 1967), антропогеографічних працях (Král, 1927), у роботах краєзнавців (Kundl'a, 2004). Полянська господарка поодиноких регіонів розглянута у працях чеських (Plessingerová, 1951) й словацьких (Chlebana, 1972) етнографів.

Актуальним є вивчення полян як екологічного явища, саме в цій царині й працюють автори даної роботи (Łach, Musiał, 2015; Łach, Wojko, 2019; Бойко, 2015).

1 Поляни, на відміну від полонин, не розташовані на вершинах гір, обов'язково мають антропогенне походження.

2 Тобто селитьба та ближні угіддя (поля, сінокоси й пасовиська), які завдяки близькому розташуванню або розміщенню на лагідному рельєфі, не потребують сезонного перебування людини й домашніх тварин під час угноєння, випасу та заготівлі сіна.

3 Напр., часто поляни перетворюються на другу резиденцію чи ойкумену, салаші – на полянську господарку, пасовиська – на поляни.

INTRODUCTION

The colonization on the Voloshchyna law, as well as the mountainous terrain and altitudinal zonation have become the main factors in the creation of glades¹, which are widespread throughout all the Carpathians, from the Moravian Gate to the Iron Gates. The authors of this article perceive glades as a specific type of cultural and natural mountain landscape, formed on the basis of artificial meadows in the forest altitude zone where mowing-and-grazing or mowing-grazing-and-plough farming were used. This is in line with the definition of the European Landscape Convention: a landscape is understood as an area perceived by people whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors (Chmielewski, 2015, 378). Glades occupy a separate high-ecological tier and represent a separate ecological and economic niche. Different ecological and farming niches (ecumene², remote pastures, remote hayfields, glades, dairy farms-salashes) influence each other and often evolve into each other³ (Boiko, 2015, 2016).

Despite active research of the Carpathians by geographers and ethnographers, glades have not attracted the proper attention of researchers and have only been briefly considered with the study of Carpathian pastoralism (Kubijowicz, 1926, 1927; Kubijovuč, 1936; Podolák, 1982; Sawicki, 1919; Tyvodar, 1994); traditional construction (Bednárik, 1967; Langer, 1999), the socio-economic traditions of the inhabitants of the Carpathians (Kopczyńska-Jaworska, 1967), and anthropogeographic works (Král, 1927), as well as in the works of local history experts (Kundl'a, 2004). Glade farming in certain regions is mentioned in the writings of Czech (Plessingerová, 1951) and Slovak (Chlebana, 1972) ethnographers. It is relevant to study glades as an ecological phenomenon, and the authors of this work are working precisely in this field (Łach, Musiał, 2015; Łach, Wojko, 2019; Boiko, 2015).

1 Glades, unlike mountain meadows, do not lie at the tops of mountains and have needs of anthropogenic origin.

2 That is, settlements and adjacent lands (fields, hayfields and pastures) that, due to their close location or placement on soft terrain, do not require seasonal stays of humans and domestic animals during fertilization, grazing and hay harvesting.

3 For example, glades often turn into a second residence or ecumen, salashes, into glades for farming, pastures, and back into glades.

Нашу увагу привернув найменш вивчений в екологічному аспекті регіон – Бойківщина, розташований в Українських Карпатах. У статті проаналізовано взаємовпливи природи і культури у формуванні полянських ландшафтів. Головна увага приділена питанням трансформації полянської господарки й полянського будівництва, сукцесії рослинного покриву, й полянського ландшафту.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Автори працюють у рамках культурно-екологічних та ландшафтознавчих студій. При написанні статті застосовано методи: а) аналіз картографічного матеріалу, зокрема топографічних карт масштабом 1:100 000 (Комплект топографічних карт, к: 34-119, 34-120, 34-132) та (*Google Maps*), б) польових досліджень (фотофіксація⁴, обстеження природних будівельних об'єктів на полянах⁵), в) усне інтерв'ювання⁶.

Територія досліджень

Регіон Бойківщина простягається від басейну Сяну (включно) й Ужсько-Ублянського пограниччя (на північному заході) до Лімницько-Бистрицького й Ріко-Тереблянського пограниччя (на південному сході). Північною границею регіону є границя гір й підгір'я, південною – головний гребінь Полонинського хребта. Дослідження проводилися в трьох ареалах: 1) басейн Опору й Оряви⁷; 2) Ріко-Тереблянське межиріччя⁸ та 3) верхів'я р. Теребля; де власне збереглися поляни (мал. 1).

4 Фотографування (без інвентаризації): полян, с/г угідь на полянах та в селі, забудови на полянах та у селі, екстер'єру та інтер'єру полянських будинків, малих архітектурних форм, травостою, дерев, в тому числі й садових, меліоративних об'єктів, шляхів сполучення, джерел питної води, криниць, потоків, кам'яних розсипів.

5 Визначення та оцінка: а) експозиції (за допомогою компасу), б) висоти над рівнем моря (за допомогою альтиметру), в) будівельного каменю (наявність, доступність, міцність, крихкість, форма, розмір), г) деревостану та ступеню залісненості, д) відстані полян до села, е) сукцесій, є) ступені зволоження та ерозії ґрунтів, ж) поширення трав'яних біотопів та їх видового складу, з) будівельного матеріалу, і) розміру будівель.

6 Бесіда з інформаторами-мешканцями сіл, в тому числі з тими, які перебували під час дослідження на полянах (24 інформатори).

7 Села: Волосянка, Верхня й Нижня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. (2009, 2017).

8 Село Стригальня Міжгірського району Закарпатської обл. (2008).

9 Села: Синевир, Синевирська Поляна, Свобода (2015).

The least studied in terms of the ecological aspect, and the one which drew our attention, is the region of Boikivshchyna, located in the Ukrainian Carpathians. In this article, we analyze the mutual influences of nature and culture in the formation of glade landscapes. The focus is on the issues of the transformation of glade farming and glade construction, the succession of vegetation cover, and of glade landscapes.

METHODS OF RESEARCH

The authors work within the framework of cultural-ecological and landscape studies. The following methods were used in the process of writing the article: a) analysis of cartographic material, including 1:100,000 topographic maps (Topographic Map Set, k: 34-119, 34-120, 34-132) and (*Google Maps*), b) field studies (photo fixation⁴, nature and construction objects survey in glades⁵), c) oral interviews⁶.

Territory of research

The Boikivshchyna region spans from the Sian basin (inclusive) and the Uzh-Ubliany border (in the northwest) to the Limnytsko-Bystrytskyi and Riko-Tereblia border (in the southeast). The northern boundary of the region is the border of the mountains and the foothills, while the southern one is the main ridge of the Polonynian Beskids. The studies were conducted in three areas: 1) the Opir and Oriava basin⁷; 2) the Riko-Tereblia interfluvial area⁸ and 3) the upper reaches of the Tereblia river⁹; where glades have been preserved.

4 Photographing (without inventory): glades, farmland in glades and in the countryside, buildings in glades and in the countryside, exteriors and interiors of the glades, small architectural forms, grass, trees, including garden, reclamation facilities, routes, sources of drinking water, wells, streams, stone placers.

5 Determination and evaluation: a) exposures (with compass), b) altitudes (using altimeter), c) building stone (presence, availability, durability, fragility, shape, size), d) tree stands and degree of afforestation e) distances of glades to villages; f) successions; g) degree of soil moisture and erosion; h) distribution of herbaceous biotopes and their species composition, i) building material, and j) size of buildings.

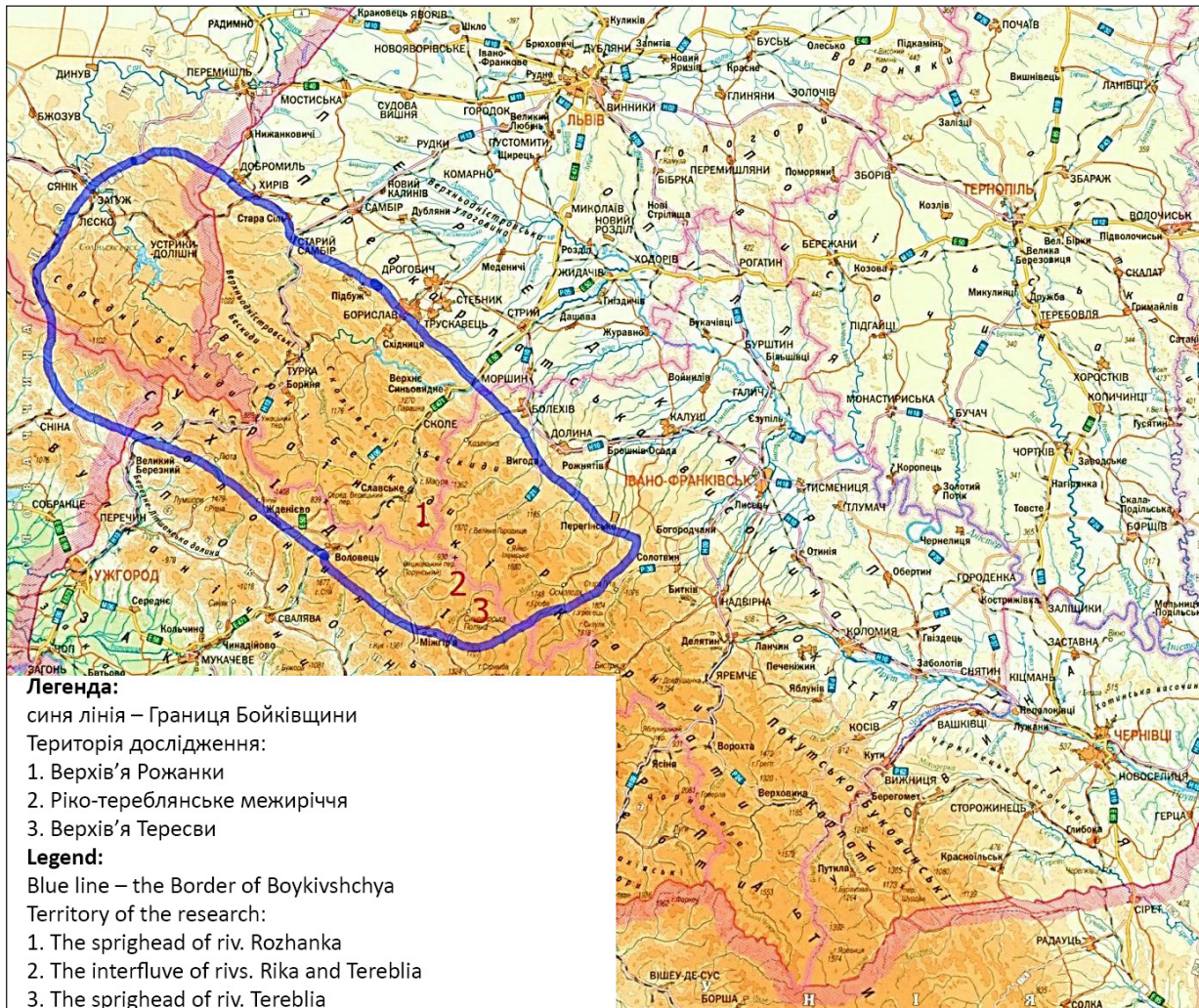
6 Interviews with village guides, including those who were present in the glades (24 informants).

7 Villages: Volosianka, Verkhnia and Nyzhnia Rozhanka, Skole district, Lviv region. (2009, 2017).

8 Village Stryhalnia, Mizhhirya district, Transcarpathian region (2008).

9 Villages: Synevyr, Synevyrska Poliana, Svoboda (2015).

Мал. 1. Карта-схема: Ареали дослідження на карті Бойківщини

Fig. 1. Map-scheme: Areas of research on the map of Boykivshchyna

Джерело/Source: Ukrainian Karpaty.jpg, 2012, <https://uk.wikipedia.org>

Особливості полянської господарки, її зв'язок з ландшафтом та роль у формуванні культурного ландшафту

Виходячи з вищевказаних постулатів розглянемо у табличній формі ті фактори, які в першу чергу впливали на поляни, як на культурно-природний «організм» (таб. 1).

Всі ці умови відбилися на характері полянської господарки, режимі перебування там людей й домашніх тварин, на біоценотичних особливостях лучної та деревної рослинності, с/г рослин, а також на забудові. Все це, врешті-решт, відобразилося у самому ландшафті.

До середини ХХ ст. в Орявсько-Опирському ареалі поляни розміщалися від кількох сотен метрів до 5 км від садиби при висотному градієнті 800-1100 м н. р. м. Поляни окремих господарів розділяли лісосмути, таким чином відстань між забудовою сусідніх полян

Peculiarities of glade farming, its connection with the landscape and its role in shaping the cultural landscape.

Based on the above postulates, let us consider in tabular form those factors that primarily affected the studied glades as cultural-natural „organisms” (tab. 1).

All these conditions affected the nature of glade farming, the way that people and domestic animals remained there, the biocenotic features of meadow and tree vegetation, agricultural plants, and construction. All this, in the end, was reflected in the landscape itself.

Until the middle of the 20th century in the Oriava-Opir area, glades were located from several hundred meters to 5 km from farmhouses, at an altitude gradient of 800-1100 m above sea level. The glades of certain owners were divided by forest strips,

Таб. 1. Природні та культурні чинники, які впливають на полянську господарку

	Басейн Опору й Оряви (1)	Басейн Терєблї (3)	Рїко-Терєблянське межирїччя (2)
Орографїя	середньогірні, крутосхиліві, видовжені головні хребти з положосхилівими й слабкрутосхилівими відрогами	середньогірні, короткі, масивні, крутосхиліві хр.	середньогірні, короткі, куполоподібні, розгалужені, крутосхиліві й слабкрутосхиліві, асиметричні хребти
Геологічна будова	м'які й тверді пісковики*, аргіліти, сланці та алевроліти, вкриті грубим шаром суглинку; вихід кореневих порід суцільними пластами переважно лише на схилах річкових терас та в ерозійних лїках.	розсипи брил ямненського пісковіку на вершинах та подекуди схилах, наявність на схилах і сїдловинах островів під м'якими осадовими породами (аргіліти, глини)	чергування м'яких олігоценних порід й стійких крейдяних, палеогенових і еоценових порід, подекуди вихід кам'яного уламкового пісковікового матеріалу
Морфоскульптура	оточують улоговини та широкі, терасовані річкові долини, безпосередньо через масиви протікають вузькі річкові долини із фрагментами надзаплавних терас	вузькі та V – подібні річкові долини, наявність слабо нахилених (подекуди платоподібних) поверхонь вирівнювання у схилівому ярусі	вузькі річкові долини, наявність поверхонь вирівнювання у схилівому ярусі (2-15°)
Особливості клімату	помірно-прохолодний клімат, 900-1100 мм опадів за рік	прохолодний клімат, 1000-1500 мм опадів за рік	помірно-прохолодний й помірний 800-1000 мм
Природний рослинний покрив	буково-ялицево-смерекові ліси, на схилах північної експозиції смерічники, верхній ярус – штучні полонини на місці міщаних лісів	смерекові та буково-ялицево-смерекові ліси, криволїсся, штучні полонини	буково-ялицево-смерекові ліси та букові ліси, на вершинах – штучні полонини
Моделі природокористування	скотарсько-землеробсько-лісова із майже рівною долею всіх джерел	лісо-скотарсько-землеробська	скотарсько-лісо-землеробська
Ярусність Угїдь	1) поля та городи за двором (переважають ораніці над сінокосами), 2) поля у горах та салашїська на лісових галявинах й тимчасових толоках; 3) поляни, 4) салашїська й пасовиська для волів на вторинних полонинах	1) невеличкі поля та городи за двором (переважають сінокоси), 2) вище – індивідуальні, рідко громадські пасовиська, 3) вище – поляни, 4) салашїська пасовиська для волів на вторинних полонинах й приполонинських луках	1) невеличкі поля та городи за двором (переважають сінокоси), 2) вище – індивідуальні, рідко громадські пасовиська, 3) вище – поляни, 4) салашїська пасовиська для волів на підполонинських вторинних луках
Тип розселення та сільська забудова	переважає висхідно-долинна, побутує схиліві-долинна, вузько долинна, широко долинна симетрична, садиби розміщаються ланцюгово або дисперсно на невеликій відстані одна від одної	схилово-долинна при ланцюговій формі у долинах та дисперсному – на схилах й у пригребеновому ярусі (подекуди перевищуючи 1000 м н. р.м.)	вузько-долинна, ланцюгова форма
салашництво	полонинсько-рільне (кошарування віддалених ораніць на початку та наприкінці сезону)	полонинсько-лісове	лісово-полонинське; спорадично кошарування полян організаторів випасу напочатку та інколи й наприкінці сезону

* Як рівної (кам'яних дощок) так й блисчастої форми
Джерело: Voiko, 2013

Tab. 1. Natural and cultural factors that affect glade farming

	<i>The basin of Opir and Oriava (1)</i>	<i>The basin of Tereblia (3)</i>	<i>The Riko-Tereblia interfluve area (2)</i>
Orography	mid-mountain, steep-sloping, elongated main ridges with sloping and low-sloping spurs	mid-mountain, short, massive, steep slope ridges	mid-mountain, short, domed, branched, steep-sloped and low-sloped, asymmetric ridges
Geological structure	soft solid sandstone*, claystone, mudstone and siltstone covered with a thick layer of loam soil; root formation by solid layers is mainly only on the slopes of river terraces and in erosion funnels	placer deposits of Yamna sandstone on peaks and on some slopes, presence on the slopes and saddles islands under soft sedimentary rock (mudstones, clay)	alternation of soft Oligocene formations and lasting chalky, Paleogene and Eocene formations, wherever there is the occurrence of rock fragmental sandstone material
Morphosculpture	is surrounded by craters and wide, terraced river valleys, narrow river valleys with fragments of upland fringes flow directly through the massives	narrow and V-typed river valleys, presence of low-sloped (in places plate-typed) peneplanation planes in slopes tiers	narrow river valleys, presence of peneplanation planes in slope tier (2-15 °)
Climate features	moderately cool climate, 900-1100mm of precipitation per year	cool climate, 1000-1500mm of precipitation per year	moderately cool and moderate 800-1000mm of precipitation per year
Natural vegetation cover	beech-fir-spruce forests, on the slopes of the northern exposition – spruce forests, upper tier – artificial glades in place of mixed forests	spruce and beech-fir-spruce forests, crooked forests, artificial glades	beech-fir-spruce forests and beech forests, on the tops – artificial glades
Models of nature management	cattle-farming-forestal with almost equal share of all sources	forestal-cattle-farming	cattle-forestal-farming
Layrage of lands	1) fields and gardens outside the yard (arable lands dominate over hayfields); 2) fields in mountains and salashes on forest clearings and temporary pastures; 3) glades, 4) salashes and pasture for oxen in the secondary meadows	1) small fields and vegetable gardens outside a yard (dominated by hayfields), 2) higher – individual, rarely public pastures, 3) higher – glades, 4) salashes and pastures for oxen in the secondary meadows and near meadow areas	1) small fields and vegetable gardens outside a yard (dominated by hayfields), 2) higher – individual, rarely public pastures, 3) higher – glades, 4) salashes and pastures for oxen in the secondary meadow areas
Type of settlement and rural development	ascending-valley prevails, also sloped-valley, narrow valley, wide-valley symmetrical, manors are located in a chain-like manner or dispersed at a short distance from each other	sloped-valley in a chain form in valleys and dispersed on the slopes and in the near ridge tier (sometimes exceeding 1000m above sea level);	narrow-valley, in a chain form
Salashes	meadows-plowed (kosharuvannia of remote arable lands at the beginning and end of the season)	meadow-forestal	forestal-meadow; sporadic kosharuvannia of glades of grazing organizers at the beginning and sometimes at the end of the season

* Both smooth (stone boards) and other forms

Source: Boiko, 2013

сягала кілька сотен метрів (фото 1). Подекуди поодинокі поляни представляли собою острови посеред лісу, а отже, візуально були приховані від сусідського ока.

Полянська господарка носила виражений сінокісно-пасовищно-орний характер. Сюди на цілий вегетативний сезон приходив господарювати один з братів з родиною. Інколи, на поляни сім'ї братів виходили по черзі протягом сезону кілька разів, або, якщо дорослих братів було 3-4, дві сім'ї господарювали влітку на поляні, а одна чи дві інші весь час перебували у селі. В усіх варіантах частина сіна транспортувалася до сільської садиби (переважно взимку), частина конзумувалася домашніми тваринами протягом зимових місяців безпосередньо на поляні.

Поляни займали схили до пригребеневої зони, а також гребені відрогів; більшу частину угідь складали сінокоси, значно меншу (у вигляді невеликих прямокутних шматків землі) – ораниці й копаниці¹⁰. Під пасовиська виділяли чертежі-толоки (переважно зарослі молодими деревами ділянки поля чи сінокошу).

На полянах випасали цілий сезон велику рогату худобу, а також вівці (до й після повернення їх з молочної ферми-салашу). Окрім того на полянах відбувалася зимівля овець, а в заможні родини – ще й частини корів¹¹. Таким чином конзумувалося заготовлене на поляні сіно, накопичувався гній для підживлення ораниць, заощаджувалася житлова площа у селі.

Господарка на полянах проводилася раціонально. Випасання худоби відбувалося на толоках, у лісі, на луках (по стерниську чи вже підрослій отаві), а, отже, не була поширена пасквільна дигресія. Проводилися агро меліоративні роботи (зокрема зволоження лук за допомогою рівчаків-фос¹², рідше осушення лук дренажуванням), спалення чагарникової рослинності. Всі ці прийоми стримували поширення вторинно-біловусникових біоценозів та заболочення ділянок. Від стайні чи від нагромадженого поруч зі стайнею гною відходила рівчаком гноївка (мустівка)¹³, яка збиралася у яму, звідки відрами її носили й підживлювали

Фото 1. Поляни й полянські двори окремих власників на відрогах хр. Високий Верх, с. Верхня Рожанка (фото власне, 2017).

Photo 1. Glades and meadows yards of individual owners on the spurs of the ridge Vysokyi Verkh, village Verkhnia Rozhanka (photo from personal archives, 2017)

so that the distance between the construction of the neighboring glades was several hundred meters (photo 1). In some places, certain glades were islands in the middle of the forest, and were therefore visually hidden from the neighbor's eye.

Glade farming had a pronounced haymaking-pasture-arable character. One of the brothers and his family came here to work for the whole growing season. Sometimes, whole families went out to glades several times during the season, or, if there were 3-4 adult brothers, two families farmed in the glades in the summer and one or two others stayed in the village all the time. In all variants, some of the hay was transported to the farmhouse (mainly in winter), while the rest was consumed by the animals during the winter months in the glades themselves.

Glades occupied the slopes of the near ridge zone as well as ridges of spurs; most of the land was covered with hayfields, much smaller (in the form of small rectangular pieces of land) - arable lands and kopanytsi¹⁰. *Chertezhi* (areas of a field or a hayfield mostly overgrown with young trees) were allocated for pasture.

Cattle and sheep were grazed on the glades all season (before and after their return from the dairy farm-salash). In addition, sheep wintered in the glades, and in wealthy families, so were some of the cows¹¹. Thus, the hay harvested in a glade was consumed, the manure was collected to feed the arable land, and the living space in a village was saved.

¹⁰ За розповідями інформаторів співвідношення сінокосів до ораниць (копаниць) складало близько 3 / 1 - 5 / 1.

¹¹ В даних ландшафтах заможні родини (не дуки) мали по 3-5 голів молочної ВРХ й до 20 голів дійного ДРХ.

¹² Часто таке джерело знаходиться у верхній чи бічній частині поляни, інколи фоску скеровували від купи гною.

¹³ Розчин на основі сечі, дощівки та гною.

¹⁰ According to the guides, the ratio of hayfields to arable land (kopanytsi) was about 3/1 - 5/1.

¹¹ In these landscapes, wealthy families (not dukes) had 3-5 heads of dairy cattle and up to 20 heads of small cattle.

город. При розташуванні на стрімкому схилі частина гноївки потрапляла на сінокісну луку; нагромаджений гній розвозився саньми по орних ділянках. Зарослі ділянки поляни, які виконували роль пасовиська, чистилися, спалювалися, потому віддавалися під ораниці. Виснажені ораниці спочатку косилися, відтак поступово заростали лісом й набували статус пасовиська. Стрімкі схили (окрім північної експозиції) часто вирівнювалися наорюванням, внаслідок чого утворювалися штучні *тераси*¹⁴; північні експозиції, а також ділянки із виходом кореневих порід пускалися під сінокісно-пасовищну зміну. У заможних господарствах у міжвоєнний період почали вживати травосіяння, підсіваючи тимофіївку (*Phléum praténse*) та конюшину (*Trifolium*) до культурних злакових. Після збору урожаю ораниця ставали 2-3 роки сінокосом; відтак землю знову розорювали й засівали ще пару років, згодом залишали під переліг-пасовисько. Таким чином, сама поляна представляла собою мозаїку-калейдоскоп, яка час від часу змінювала свій візерунок, незмінною частиною цього малюнку були городи й забудова.

Старалися посадити кілька фруктових дерев (переважно дику сливку, грушку, яблоню), рідше явір або ясень, які були додатковим засобом проти вітру, сонця, зміцнювали ґрунт (відігравали протиерозійну роль). Часто їх висаджували на бровці тераси (для її зміцнення), де стояла хата (фото 2). На луці (чи пасовиську) залишали одну,

Фото 2. Застосування дерев як протиерозійний засіб, с. Верхня Рожанка (фото власне, 2009)

Photo 2. Use of trees as an anti-erosion method, village Verkhnia Rozhanka (photo from personal archives, 2009)

¹⁴ На них в основному орали й сіяли зернові й садилася картопля.

Farming in glades was conducted rationally. Cattle grazing took place in pastures, in the woods and in meadows (on cut down grass or aftergrowth), and therefore, there was no widespread digression. Land reclamation works were carried out (in particular moistening of meadows with the help of ditches¹², rarely drainage of meadows), burning of shrub vegetation. All of these techniques restrained the spread of secondary matgrass biocenoses and wetlands. From the stables or from the manure collected near it, slurry (*mustivka*)¹³ went into a ditch, and then was collected in a pit, from which it was carried in buckets to nourish vegetable gardens. When placed on a steep slope, part of the slurry fell on the haymaking meadow; the accumulated manure was transported by sledge to the arable lands. Overgrown areas of glades, which acted as pastures, were cleared, burned, then left to become arable lands. Exhausted arable lands were first mowed, and then gradually became covered with forest and became pastures. Steep slopes (except the northern exposition) were often leveled by plowing, resulting in artificial terraces¹⁴; the northern expositions, as well as the areas with root formations, were allocated for haymaking and pasture. Wealthy farms in the interwar period began to use grass cultivation, sowing timothy grass (*Phléum praténse*) and clover (*Trifolium*) for cultivated cereals; after harvest, the arable land became a hayfield for 2-3 years; the land was then ploughed again and sown for a couple of years, and later it was left to be a grazing pasture. Thus, a glade itself was like a mosaic-kaleidoscope, which from time to time changed its picture, the permanent part of which were gardens and buildings.

Landowners tried to plant some fruit trees (mainly wild plum, pear, apple), and rarely sycamore or ash trees, which were an additional tool against the wind and the sun, and strengthened the soil (played an anti-erosion role). Often, they were planted on the side of the terrace (to strengthen it), where the house stood (photo 2). On a meadow (or a pasture) one or sometimes a group of spruces were left, which acted as protection for the cattle from the sun and rain during their self-feeding. Spruces were also used to set various hay-drying stands.

¹² Often this source is in the upper or lateral part of the glade, sometimes the ditch was directed from the pile of manure.

¹³ Solution based on urine, rainwater and manure.

¹⁴ There they mostly plowed and sowed cereals as well as planted potatoes.

інколи групу смерек, які виконували роль захисту худоби під час її самопасу від сонця й дощу, до смерек притуляли різні підставки для сушіння сіна.

Штучне походження полян, угноєння ґрунтів, регулювання їх гідрорежиму, сприяли активним сукцесійним, при тому керованим, процесам, вказаних вище.

Окрім основної забудови, яка представляла собою переважно зімкнутий двір: *хата+сіни*¹⁵+*стайня*, *сіни+хата+стайня*, інколи неподалік (обов'язково на нижчому гіпсометричному рівні) ставили стаєнку (*кучу*) для свиней й примітивну кошару для овець, де вони перебували після повернення зі салашу; на одному рівні чи дещо вище стояв оборіг. На периферії полян розміщалися також інші споруди, зокрема: 1) примітивні земляні пивниці із дашком, які старалися розмістити під корінням групи смерек; 2) сторожові колиби (переважно однодашкові на сохах (або буди), біля котрих вночі горіло вогнище або, які використовували звукові відлякувачі, що шнурком з'єднувалися із колибою)¹⁶; 3) обороги й копиці зі сіном. Обгороджували переважно лише городці та, інколи, ораниці.

Розміщення двору на поляні залежало від інсоляційних, інспіраційних умов, рельєфу та віддаленості до джерел води, причому важливу роль мали ті джерела, котрі не замерзали взимку, відстань до них не повинна була перевищувати 200-250 м. Звичайні джерела або криниці мусили бути щонайдалі за 50 м. Часто саме коло незамерзаючих джерел зосереджувалися гнізда полянської забудови кількох господарів. Намагалися поставити двір на освітлених ділянках та вирівняному рельєфі, зважали й на постійні вітри, в тому числі фенову циркуляцію¹⁷, розміщали сезонну садибу посередині або у верхній частині поляни, у нижній на узліссі лише при південній експозиції. Старалися аби орні поля знаходилися нижче по схилу, сінокоси на одному гіпсометричному рівні чи вище. Таким чином полегшувалося транспортування гною саньми й рідкої гноівки природним шляхом на орне поле; водночас сприяло транспортуванню сіна до стайні¹⁸.

The artificial origin of the glades, the fertilization of the soils, and the regulation of their hydro-regime contributed to the active succession processes that were managed.

In terms of the farmstead buildings, in addition to the main building, which was mostly a closed yard: *a hut + hall (siny)*¹⁵ + *stable, hall + hut + stable*, there was sometimes a pig barn situated nearby (necessarily at the lower hypsographic level) (*kucha*) and a primitive sheepfold where sheep were kept after returning from the salash; at the same level or slightly higher stood a hay barrack. Other structures were also located on the periphery of the glades, in particular: 1) primitive earth beer cellars with a small roof, which they tried to place under the roots of spruces; 2) watching kolybas (mostly with one roof on poles or cabins), near which there was a fire at night or that used sound scare devices that were connected to a kolyba with a string¹⁶; 3) hay barracks and haystacks. They only had small gardens and, sometimes, the arable lands were enclosed.

The location of the yard in a glade depended on insolation, inspiratory conditions, terrain and remoteness to sources of water, in particular those sources that did not freeze in winter, the distance to which should not have exceeded 200-250 m; usually, springs or wells should have been at a maximum distance of 50 m. Often, the centres of the glade constructions of several owners were concentrated near non-freezing sources. They tried to put the yard on well-lit plots and even terrain, and they also took into account the constant winds, including fan circulation¹⁷, placing a seasonal manor in the middle or upper part of a glade, or, only in case of the southern exposition, on the lower edge of the forest. They tried to keep arable fields more down the slope and hayfields on one hypsometry level or higher, thus facilitating the transportation of manure with sleighs and liquid slurry naturally to the arable field; at the same time it facilitated the transportation of hay to the stable¹⁸.

Research on the slope of the Chorna Ripa (1285 m above sea level), on the Vysoky Verkh (1242 m above sea level) ridge, showed the following: the ridge itself is located on the NNW-SSO axis and

15 Переважно великого розміру, адже там взимку молотили збіжжя.

16 Такі колиби знаходилися на підвищених ділянках або піднесилися за допомогою чотирьох стовпів.

17 Старалися знайти затісну, захищену від вітрів ділянку.

18 Для цього інколи проривали невеличку фосу.

15 Mostly large in size, because the grain was beaten there in winter.

16 Such kolybas were located on higher areas or were raised with the help of four pillars.

17 They tried to find a cozy, sheltered area.

18 To do this, they sometimes dug a little ditch.

Обстеження нами схилу хребта Чорної Ріпи (1285 м н. р. м.) – Високий верх (1242 м н. р. м.), показало наступне. Сам хребет розташований на осі NNW-SSO, його відроги мають майже правильну S-O орієнтацію. Таким чином двори ставили під гребенем відрогу, на вирівняній ділянці, на південній його частині, повертаючи широку фасадну стіну житлового блоку із вікнами на південь чи південний схід. Дорога розміщується вище двору. На схилах головного хребта для місця під будівництво старалися зробити штучну терасу наорюванням землі, та підрізанням ґрунту верхньої частини схилу (фото 3). При наявності кількох будівель, часто розміщали їх на різних терасах (вище – хату, нижче – стайню чи стаєнку), вздовж дороги намагалися поставити саме житлово-господарський комплекс.

Фото 3. Полянський двір (окремий житловий комплекс і господарський комплекс) на краю штучної тераси схилу хр. Чорна Ріпа-Високий верх, с. Верхня Рожанка (фото власне, 2009)

Photo 3. Glade yard (separate residential complex and economic complex) on the edge of an artificial terrace on the slope of the ridge Chorna Ripa-Vysokyi Verkh, Verkhnia Rozhanka village (photo from personal archives, 2009)

Повсюди старалися побудувати зімкнуту забудову (житловий блок + стайня) таким чином, щоби стайня бодай трохи нависала над схилом, аби збирати чи скеровувати гній на поле (город). Відсутність у достатній кількості придатного каменю, а також певний негативний рудиментарний сегмент в будівельній традиції¹⁹,

its spurs have almost perfect SO orientation. Thus, the courtyards were constructed below the ridge of the spur, on a flattened area, on its southern part, turning the wide front wall of the apartment block with its windows towards the south or south-east. The road was located above the yard (photo 1). On the slopes of the building site, an attempt was made to make an artificial terrace by plowing the ground and cutting the top of the slope (photo 3). In the presence of several buildings, they were often placed on different terraces (a house – higher, below – a stable or a smaller stable), along the road they tried to put a housing and economic complex

They tried to build a connected structure everywhere (*house block + stable*) so that the stable could at least slightly hang over the slope to collect or direct the manure onto the field (garden). The lack of a sufficient quantity of suitable stone, as well as a certain negative rudimentary segment in the building tradition¹⁹, which was apparently brought in from other regions, limited its use. Claystone, slate stone and soft sandstone are not suitable for corners (cannot withstand the pressure of the building), nor are they really suitable for the foundation. Solid sandstones of diluvial origin often do not have a sufficiently flat surface, nor do they withstand heavy loads; river stone was taken reluctantly (it was believed that condensation was formed on it (*the stone is becoming wet, it is crying*), causing the foundations to rot more quickly, and, on top of that, river stone was too smooth). Therefore, an archaic method was used – pillars-*kovbytsi* were placed (sometimes more than 1m high) at the corners and the middle part of the foundations; for the pillars not to sink, they were not put on the ground, but on a flat stone. In the presence of a shed, they tried to put it down the slope, and under the floor, which hung over the slope, they put stands for hay (*ostryvy*) and tools or vehicles (plows, rakes, sleighs, etc.) (photo 4).

19 За народним уявленням на камінь не можна було ставити будинки, особливо житлові споруди, адже камінь вважався мертвим й в хаті би почали вмирати діти.

19 According to the folk stories, houses, especially residential buildings, could not be laid on the stone, because the stone was considered dead and children would die in the house.

який був очевидно привнесений з інших регіонів, обмежував його використання. Аргіліти, сланці та м'які пісковики непридатні на кути (не витримують навантаження будівлі), малоприсадатні на підмурівку, тверді пісковики делювіального походження часто не мають достатньо рівної поверхні, нерідко не витримують навантаження великої ваги. Річковий камінь брали неохоче (вважали, що на ньому утворюється конденсат (камінь мокріє, плаче), через що підвалини скоріше гнили, крім того річковий камінь був надто гладким). Тому застосовували архаїчний спосіб – ставили стовпчики-ковбиці (подекуди понад 1 м заввишки) під кути та середньою частиною підвалин (Фото 4). Аби стовпчики не топилися, їх ставили не на землю, а на плоский камінь. При наявності притули її старалися поставити нижче по схилу, а під підлогою, яка нависала над схилом, складали підставки на сіно (остриви) та знаряддя праці чи транспортні засоби (плуги, граблі, сани, тощо).

Стіни будували зі смерекових колод та півколод -плениць, залишаючи зруб відкритим. Дахи, як й на сільських хатах робили високими²⁰, втім покривали їх не житніми сніпками, а застосовували архаїчний спосіб – насипали на лати вівсяну солому й притоптували ногами²¹, рідше крили колотою дошкою.

На Ріко-Тереблянському межиріччі основна частина полян розташована у басейнах лівих приток верхньої Ріки (Воловець, Бистришора, Квасовець, Банний потік) на висотах 800-1000 м н. р. м. Завдяки лагідному рельєфу у верхніх ярусах та помірному клімату поляни густо «засіяли» всю схилу, гребеневу та пригребеневу зони відротів, долини потоків й вирівнянні ділянки схилів головних хребтів, уникаючи лише площадок з північною експозицією. Відстань між забудовою на сусідніх полянах (діал. полянський двір – салашик) сягала сто-двісті метрів (Фото 5), натомість між полянами та ойкуменою (с. Стригальня) кілька кілометрів, що в цілому нагадує ситуацію із попереднім ареалом за винятком: а) наявності тут між ойкуменою та полянами ярусу пасовиськ, б) значно меншою площею орних (копаних) ділянок на поляні й в) подекуди відсутністю лісосмуг піж полянами окремих власників. Відмінності заключалися також

Фото 4. Полянський двір на ковбицях, с. Верхня Рожанка (фото власне, 2009).

Photo 4. Glade yard on pillars, Verkhnia Rozhanka village (photo from personal archives, 2009).

The walls were built of spruce logs and semi-logs-*plenytsi*, leaving the log construction open; roofs were made high²⁰, even in rural houses, but they were not covered with rye sheaves, instead they used an archaic method – putting oat straw on slats and treading on it²¹, rarely covering it with splitwood.

In the Riko-Tereblia inter-river basin, the main part of the glades is located in the basins of the left feeders of the upper Rika (Volovets, Bystryshora, Kvasovets, Bannyi stream) at altitudes of 800-1000m above sea level. Due to the soft terrain in the upper tiers and the moderate climate, glades densely covered the entire slope, ridge and near ridge areas of spurs, stream valleys, and leveled areas of the slopes of the main ridges, absent only from sites with a northern exposure. The distance between the buildings in the neighboring glades (dial. glades yard – *salashyk*) reached one-two hundred meters (photo 5), whereas between the glades and the oecumene (village Stryhalnia), it reached several km, which in general is reminiscent of the situation in a previous area, excluding: a) the presence of a tier of pastures between oecumene and glades b) a much smaller area of arable (digging) areas in a glade, and c) sometimes a lack of forest strips between the glades of certain owners. The differences were

²⁰ Пропорція висоти даху до висоти видимої частини зрубу 2,5 3 / 1.

²¹ Такі хати називали топтані.

²⁰ The ratio of roof height to the height of the visible part of the log construction is 2.5 3/1.

²¹ Such houses were called *toptani* (trod on).

Фото 5. Краєвид полян, с. Стригальня (фото власне, 2008)
Photo 5. View of glades, village Stryhalnia (photo from personal archives, 2008)

у тому, що тут на поляни приходили не на цілий вегетативний період, а лише під час косовиць (деякий час випасаючи худобу по стерницьку й отаві) й землеробських робіт (якщо була ділянка копаної землі)²². Значно тривалішим було зимове перебування людей й тварин на полянах, причому зимувала більша частина худоби й всі вівиці.

Окрім розвинутого полянського господарства цілорічного використання на початковій стадії розвитку, а також на полянах, що розміщуються неподалік від села (до 25 хв. ходу) могли лише косити сіно, випасати під час його заготівлі худобу²³.

На відміну від Оряво-Опирського ареалу тут практично не зустрічалися штучні тераси²⁴, копаниці рідко міняли своє положення, представляли собою невеличкі (кілька арів) прямокутні ділянки, що знаходилися неподалік забудови. Так само значно рідше мінялися сінокоси й пасовиська, випасали переважно по стерницьку та на узліссі. Рідко застосовували меліорацію, травосіяння, а, отже, повільно відбувалися сукцесійні зміни, наступ лісу переважно відбувався за рахунок буку. Значну площу лучної рослинності займали гірські пустишні луки, пасовищні луки Карпат, гірські сінокісні луки. Поширені були мезофільні узлісся та галявини на кислих ґрунтах. На відміну від Оряво-Опирського межиріччя

22 Оранку застосовували рідко через невелику площу поля та виражений рельєф.

23 Косарі спали на горіщі чи в однодашкській каркасній колибі або щодня виходили доїти худобу, замикаючи її у стаєнці; взимі такий двір стояв закритий.

24 Як через лагідніший рельєф на полянах, так й через мале застосування плуга на полянах.

also that here they came to the glades not for the entire vegetative period, but only during mowing (for some time grazing cattle in cut grass and after-growth) and agricultural works (if there was a site of open ground)²². The winter stay of humans and animals in the glades was much longer, with most of the cattle and all the sheep wintering.

In addition to the developed year-round glade farming at the initial stage of development, as well as in glades located near the village (up to 25 minutes walk) they could only mow the hay and graze cattle during hay harvesting²³.

Unlike in the Oriava-Opir area, there were practically no artificial terraces²⁴ and kopanytsi rarely changed their position – they were small (several acres) rectangular areas located near buildings. Much less often did the hayfields and pastures change, landowners grazed cattle mainly on cut grass and forest edges. They rarely used land reclamation or grass cultivation and, consequently, successive changes occurred slowly, the encroachment of the forest was mainly due to beech. A considerable area of meadow vegetation was occupied by mountain meadows, pasture meadows of the Carpathians and mountain hay meadows. Other features were widespread: mesophilic forest edges and clearings on acidic soils. In contrast to the Oriava-Opir inter-river basin, there were far fewer overwetted soils and, therefore, wet tall-grass meadows were rare, as were shifting ones and moist oligotrophic²⁵ ones. Planted trees (spruces, firs, sycamores) were mostly used as windshelters, placed higher up the slope. Buildings (glade yards, hay barracks, stacks) were placed compactly, while there were no watching kolybas.

For the construction of glades in the Riko-Tereblia inter-river region, the following features are typical:

- Enclosure of individual clearings; the position of the yard in the middle or close to the road.
- Transverse to a slope orientation of buildings, alignment of the land under construction with the help of sandstone flysch fragmentary

22 Plowing was rarely used because of the small area of the field and the pronounced terrain.

23 Mowers slept in the attic or in a one-roof framed kolyba or went out daily to milk the cattle, locking it in the stable; in the winter such yards remained closed.

24 Both because of the softer terrain in the glades and the low use of the plow in the glades.

25 In the second half of the 20th century, trees were also used to strengthen the kovbytsi and basements during the laying of foundations and before settlement of the foundation by nailing them down to the basement pillars.

значно менше було перезволожених ґрунтів, а, отже, рідкісними були мокрі високотравні луки, переложні, вологі оліготрофні²⁵. Саджені дерева (смереки, ялиці, явори) здебільшого застосовували в якості вітрозаслонів, розміщаючи їх вище по схилу. Будівлі (полянський двір, обороги, стоги) старалися розмістити компактно, відсутні були сторожові колиби.

Для полянського будівництва Ріко-Тереблянського межиріччя характерно:

- Обгородження індивідуальної поляни, положення двору у сердній її частині або наближене до дороги.
- Поперечна щодо схилу орієнтація будівель, вирівнювання землі під забудову за допомогою пісковикового флішового уламкового матеріалу, з якого робили підмурівку під нижніми підвалинами.
- Відсутність традиції складання реманенту під будівлями, натомість застосування для цього горищного приміщення й притул.
- При наявності притул для овець їх розміщали нижче по схилу, не залежно від інсоляції.
- Орієнтація однієї широкої чи причілкової хатньої стін на південні та південно-східні румби, натомість нерідко (через особливості рельєфу) головний вхід розміщали у північних румбах.
- Перевага трикамерної зімкнутої забудови різних ліній планування, серед архаїчних варіантів переважають лінійна: хижка+сіни+стайня (за стайнею з тильної поздовжньої сторони інколи розміщала притула-піддашня на вівці). Крім того, характерний розвиток багатокамernih варіантів на основі хижка + стайня + сіни, які виникли під піддашшям за рахунок різної ширини хижки й стайні²⁶. Не характерна вільна забудова.
- Відкритий зруб з випусками вінців; використання лише деревного покрівельного матеріалу (драниця, пиляна дошка, рідко гонт); спорадичне застосування смерекової кори на дах, часто обшивання дошками (шалювання) стін з північної та західної сторін; широке піддашня (0.6 0.8 м), високий дах (2/1 2,5/1).

25 У другій половині 20 ст. дерева використовували також для зміцнення ковбиць та підвалин під час закладіння та до осадки фундаменту шляхом прибивання до стовбурів підвалин.

26 Хижка вужча, стайня значно (переважно вдвічі) ширша.

material, from which the foundation was made under the lower bases.

- The lack of a tradition of piling equipment under buildings – instead of it they used attic space and sheds.
- In the presence of sheds for sheep, they were placed down the slope regardless of insolation.
- Orientation of one wide or side home wall to the south and south-east bearing angles, but often (due to terrain features) the main entrance was placed in the northern bearing angle.
- The privilege of a three-chamber connected building of different lines of planning, among the archaic variants was dominated by a linear one: *hut + hall + stable* (behind the stable on the back of the longitudinal side there was sometimes an underroof shed for sheep). In addition, multi-chamber options were developed based on *hut + stable + hall*, which arose under the roof due to the different width of a hut and a stable²⁶. Sporadic building was not typical.
- Open log construction with timber sets; use of wood roofing material only (slat, sawn board, rarely shingles); sporadic application of spruce bark on the roof, often planking the walls on the north and west sides; wide under roof area (0.6 0.8 m), high roof (2/1 2.5 / 1).

In the upper reaches of Tereblia, where the terrain is typical of the Horhany character, for seasonal branch farms they chose not very steep areas of a slope or small plateaus at 850-1160 m above sea level which have southern, eastern or western exposures, so the tendency to group the location of seasonal yards (*salashyk*) and the formation of small villages (from 5 to 20 farmsteads) in the anoecumen prevailed here (photo 6). Like in the Oriava-Opir area, in the villages of the upper Tereblia, a glade yard was evenly used throughout the year. A large proportion of all agricultural lands of a large family were concentrated here. In addition, much of the inventory of the farm yard was carried here and grazing of most of the cows was conducted throughout the whole growing season. At the same time, as in the Riko-Tereblia area, almost all cows wintered in the glades, except for 1-2 cows whose milk was needed by a younger son's family and the old ones, who did not leave the oecumene.

26 A hut is narrower, a stable is much (usually twice) as wide.

У верхів'ях Терєблї, де рельєф носить типовий горганський характер, для сезонних філіальних господарств обирали слабо-круті ділянки схилів чи невеличкі плато на висотах 850-1160 м н. р. м., котрі мають південну, східну чи західну експозиції, тому тут переважала тенденція до групового розташування сезонних дворів (салашик) й утворення присілків (з 5 – 20 садиб) посеред анойкумени (фото 6). Подібно на Оряво-Опїрський ареал у селах верхів'я Терєблї полянський двір рівномірно використовувався протягом року. Тут зосереджувалася велика частка всіх с/г угідь великої родини, переносилися значна частина інвентарю господарського двору, випас більшої частини корів проводився весь вегетативний період. Водночас, як й у Рїко-Терєблянському ареалі, на полянах зимували майже всю худобу за виключенням 1-2 корів, молоко яких потребували родина молодшого сина й старі, що не покидали ойкумени.

Згодом салашик перетворювався на садибу старшого сина²⁷. Причому цей процес відбувався поступово: частина садиб присілка залишалася ще субойкуменою, а частина вже була постійно заселена. Напр., за розповідями старожилів с. Свободана початку ХХ ст. це був сезонний присілок, а у 1930-х рр. з 15 садиб 6 вже були постійно заселені

Поруч із двором старалися посадити явір, а з найбільш несприятливої в інспіраційному плані сторони – висаджували (чи залишали) 1 чи кілька смерек, які виконували вітрозахисну функцію. На полянах переважали гірські пустинні луки (*Mountain heath grasslands*), гірські сінокісні луки (*Mountain hay meadows*), мезофільні узлісся та галявини на кислих ґрунтах (*Mesophilous fringes on acidic soils*) за участю папороті, мокрі високотравні луки (*Moist tall-herbgraminoids grasslands* та *Moist tall-forbs grasslands*), пасовищні луки Карпат (*Mountain pastures of Carpathians*). Наступ лісу відбувався за рахунок смереки та вільхи.

Специфічними рисами полянського будівництва в цьому ареалі є:

- Розташування будівель збоку чи нижній частині поляни, часто поруч із лісом, рідше посередині чи з верхнього краю поляни.
- Відкритий смерековий зруб на будинках. Дахи відрізнялися помірною висотою (2/1-2,5/1). Покрівельним матеріалом слугувала

Фото 6. Сезонний присілок на платоподібній поверхні схилі, поляна Буковина, с. Синевирська Поляна (фото власне, 2015)
Photo 6. Seasonal small village on the plateau-like surface of the slope, Bukovyna glade, Synevyrskya Poliana village (photo from personal archives, 2015)

Later, *salashyk* became the property of the eldest son²⁷. This process took place gradually and some of the manors of the small village still remained sub-ocumene, while some were already permanently settled. For example, according to the stories of the old-timers of the village of Svobodana, in the early 20th century it was a seasonal small village and in the 1930s, out of 15 farmsteads, 6 were already permanently settled.

They tried to plant a sycamore near the yard, and from the most unfavorable side inspiration-wise, they planted (or left) 1 or more spruces, which performed a windproofing function. The meadows were dominated by mountain heath grasslands, mountain hay meadows, mesophilous fringes on acidic soils with ferns, moist tall-herbgraminoids grasslands and moist tall-forbs grasslands, and mountain pastures of the Carpathians. Encroachment of the forest was because of spruce and alder.

Specific features of glade construction in this area are as follows:

- The location of buildings on the side or bottom part of a glade, often near a forest, rarely in the middle or at the top edge of a glade.
- Open spruce log construction on houses; the roofs were of moderate height (2/1 - 2.5/1); the roofing material was splitwood, and later sliced wood.
- A wide under roof area and frequent presence of a porch before entering along a wide wall.
- A prevalence of the transverse and tangential position of buildings on the slope, a tendency

²⁷ Тобто за принципом мінорату молодшому залишалася родинне гніздо, іншим синам – полянські філії.

²⁷ That is, according to the principle of the junior right, the younger son received the family nest, and the other sons branches of the glade.

колота, пізніше й різана дошка.

- Широке піддашшя та часта наявність ганку перед входом вздовж широкої стіни.
- Перевага поперечного та тангенційного положення будівель на схилі, тяжіння головного фасаду або головного причілку до SO-SOO. На схилах перевага тильного положення до вершини й головного фасаду чи головного причілку – нижче по схилу.

Часте застосування окрім уламкового делювіального матеріалу також й пнів-ковбиць для вирівнювання поверхні під кутами й тілом підвалин, а головне під ганком²⁸.

У другій половині ХХ ст. у басейнах Опору та Оряви, через колективізацію, цілковито занепало салашництво, знизилася поголів'я овець й в Закарпатській Верховині. Водночас тоталітарний режим радянської влади гальмував процес нівеляції полянської господарки, адже ці ділянки були мало контрольовані місцевою адміністрацією²⁹, а ресурсів ойкумени бракувало для функціонування приватного скотарства. Полянська господарка змінювала свої функції. Тут можна виділити різні варіанти трансформації полянської господарки, спільними ставала тенденція до збільшення літнього перебування людей й худоби на полянах, зменшення перебування у зимовий час, зменшення у посівах зернових культур.

Разом зі зміною функції відбувалися сукцесії рослинного покриву, трансформація будівництва, а отже змінювався сам краєвид. У басейнах Оряви та Опору в 1970-90-х роках найпоширенішою трансформацією було використання полян як літнарок, де заготовляли сіно, влітку перебувала худоба, свині, інколи птиця, туди на літні канікули переїжджали й діти одного зі синів, часто забирали на літо й батьків-пенсіонерів, неподалік сезонної садиби вирощували городину для споживання на місці, а також більшу частину картоплі, що вирощувала велика родина, заготовляли сіно, випасали пару голів ВРХ (фото 7).

У селах верхів'я Тереблі, завдяки можливості віддавати дітей з присілків до шкіл-інтернатів, а також електрифікації, активно відбувалися процеси ойкуменізації групових полян.

of the main facade or the main side wall to SO-SOO; on the slopes, a prevalence of the back position towards the top and the main facade or main side wall down the slope.

In addition to the fragmental deluvial material, frequent use of shrubs-kovbytsi for leveling the surface at the corners and the main part of the foundations, and most importantly under the porch²⁸.

In the second half of the 20th century in the basins of Opir and Oriava, due to collectivization, salashnytstvo fell into full decay. The number of sheep also decreased, as it did in the Transcarpathian Verkhovyna. At the same time, the totalitarian regime of the Soviet authorities slowed down the process of leveling glade farming, as these areas were hardly controlled by the local administration²⁹, and the resources of the oecumene were scarce for the functioning of private cattle-breeding. As a result, glade farming changed its functions. Here, one can distinguish different variants of transformation of glade farming. It became common to increase the summer stays of people and livestock in glades, to decrease stays in winter, and to decrease crops.

Along with the change of function, successions of vegetation took place, as did transformations of construction, and therefore the landscape itself changed. In the 1970s and 1990s, the most widespread transformation in the Oriava and Opir basins was the use of glades as summer places for hay. In the summer, there were cattle, pigs, sometimes poultry and the children of one of the sons moved there for vacation. Often, parents, who were often pensioners, were taken there for the summer. Vegetables for eating on the spot were grown near the seasonal farmstead, as well as most of the potatoes grown by a large family. In addition, hay was harvested, and a couple of heads of cattle were grazed (photo 7).

In the villages of the upper reaches of Tereblia, thanks to the possibility to send children from small villages to boarding schools, as well as electrification, the processes of the eucumenization of group glades became active. In the inheritance of a village farmstead, the principle of junior right was preserved³⁰.

28 Адже сезонні філії розміщалися переважно на схилах, а для Горганів характерно кам'яні розсипи саме у гребеневому ярусі, периферійне положення на поляні обумовлює периферію на вирівняному рельєфі.

29 Зокрема на полянах гнали самогонку, яку в закарпатських селах подекуди називали фазендівка (від слова фазенда).

28 Because the seasonal branches were mostly located on the slopes, and the Gorgans are characterized by stone placers in the ridge tier, the peripheral position in the glade causes the periphery on the leveled terrain.

29 In particular, the moonshine, which in some places in the Transcarpathian villages was called *fazendioka* (from *fazenda*), was made in the glades.

30 That is, a father's farmstead was inherited by his younger son, and a glade by his eldest one.

Фото 7. Підготовка поля під картоплю на поляні с. В. Рожанка (фото власне, 2009)

Photo 7. Preparation of a field for potatoes growing in a glade of the Verkhnia Rozhanka village (photo from personal archives, 2009)

У спадкуванні сільської садиби зберігся принцип мінорату³⁰. Водночас зменшувалася роль землеробського навантаження на поляни.

У Ріко-Тереблянському межиріччі поляни частіше набували функцію вименок³¹. Збільшувалася літнє перебування. Інколи батьків на зиму забирали до дому, на поляни навідувалися нерегулярно, або відходили туди по черзі.

Сучасна трансформація полянської господарки та її відображення у культурному ландшафті

Значні зміни полянської господарки почали відбуватися у 1990-х роках, коли поширилися трудові міграції. Поляни дедалі частіше ставали дачами, зі значним зменшенням господарської й збільшенням рекреаційної функції. Зменшилися не лише землеробські, але й скотарські угіддя, ліс поступово наступав на лучні біоценози. На

30 Тобто батьківська садиба діставалася молодшому синові, а поляна – старшому.

31 Тобто туди пересілялися старі батьки.

At the same time, the role of agricultural load on the glades diminished.

In the Riko-Tereblia, inter-rivers glades more and more often became the place for elderly parents³¹; summer stays increased and their parents were sometimes taken home in the winter, the glades were visited irregularly or they went there in turns.

Modern transformation of glade farming and its reflection in the cultural landscape

Significant changes in glade farming began to take place in the 1990s, when labor migration spread. Glades were increasingly becoming summer houses, with a significant decrease in their economic function and an increase in the recreational one. Not only agricultural, but also cattle lands decreased, and the forest gradually took over meadow biocenoses. In most of the glades' farmsteads, baths, verandas, swings, and sometimes gazebos and flower beds started to appear. The yards enlarged both due to sporadic and connected construction. Hut (kurin) and semihut heating systems practically disappeared, while living areas were often plastered from the inside, covered with a layer of clay and whitewashed. In the upper glade in the Pid Osirnii tract, located above lake Synevyr, stables were leveled, and they increased the number of rooms at the expense of living rooms, baths and toilets. Some buildings were expanded by several rows of underroof areas along a wide wall; thus, the building became almost square in shape. Snow could settle on such roofs. The interior was decorated with a figured ceiling made of wooden planks, etc. The houses in the village looked simpler and were smaller than the glade buildings (photos 8, 9).

These processes were especially pronounced in the Tereblia area, and less in Oriava-Opillia. Virtually unknown weekend houses occurred in the villages of the Riko-Tereblia inter-river. There, neglecting of glade farming or a reduction in its function dominated³².

At the beginning of the 21st century, two different polar processes are universally observed: 1) on the one hand, the disappearance of glade farming or its reduction (transformation of glades with year-round use to distance hayfields or summer grassland pastures); 2) on the other hand, some glades have been converted into a second residence or

31 That is, elderly parents moved there.

32 Transformation into summer mowing-and-grazing arable branches.

більшості полянських садиб почали з'являтися лазні, веранди, гойдалки, подекуди альтанки й квітники. Двори збільшувалися як за рахунок вільної, так й зімкнутої забудови. Практично зникла курна й напівкурна система опалення, часто зі середини житлове приміщення тинькувалося, покривалося шаром глини й білилося. На верхній поляні в урочищі Під Озірною, розташованій над оз. Синевир, відбувалася нівеляція стаєн, натомість збільшувалися кількість камер за рахунок житлових кімнат, лазень, туалетів. Деякі будівлі розширилися за рахунок кількох рядів піддашся, вздовж широкої стіни. Таким чином будівля набувала майже квадратної форми. На таких дахах міг затримуватися сніг. Інтер'єр прикрашався фігурною стелею, складеною з дерев'яних дощочок, тощо. Хати у селі виглядали скромніше й менше, ніж полянські будівлі (фото 8, 9).

Особливо сильно ці процеси проявлялися у Тереблянському ареалі, менше у Оряво-Опільському; практично невідомі вікендівки були у селах Ріко-Тереблянського межиріччя. Там домінували процеси занедбання полянської господарки або редукція її функцій³².

На початку ХХІ ст. повсюдно простежуються два різнополярні процеси: 1) з одного боку відбувається зникання полянської господарки або її редукція (трансформація полян з цілорічним використанням на віддаленні сінокоси або літнаркові сінокісно-пасовищні господарства); 2) з другого – боку деякі поляни перетворюються на другу резиденцію чи постійну садибу. Перший варіант поширений на віддалених, важкодоступних, переважно не електрифікованих полянах; другий на електрифікованих полянах, які мають добре сполучення зі селом, водночас здебільшого знаходяться віддалено від села. Мотивацією тривалого перебування на полянах є можливість безконтрольної заготівлі дров, при наявності теле – та інтернет комунікацій, мобільного зв'язку. Каталізатором є можливість припилювати свою землю у разі будівництва гірсько-лижних та рекреаційних осередків; головно це стосується хр. Ріпа-Високий верх³³.

32 Перетворення на літнарковісінокісно-пасовищно-орні філіали.

33 За словами інформаторів підприємці не лише скуповують землі під будівництво своїх готелів й гірсько-лижних курортів, але й спалюють сусідні полянські двори з метою розширення ділянки.

Фото 8. Вікендовий двір, поляна Підозірна, с. Синевирська Поляна (фото власне, 2015)

Photo 8. Weekend yard, Pidozirna glade, Synevyrska Poliana village (photo from personal archives, 2015)

Фото 9. Інтер'єр вікендової хати, поляна Підозірна, с. Синевирська Поляна (фото власне, 2015)

Photo 9. The interior of a weekend house, Pidozirna glade, Synevyrska Poliana village (photo from personal archives, 2015).

permanent farmstead. The first variant is widespread in remote, inaccessible, mostly unelectrified glades; the second one is in electrified glades which have a good connection with a village, but at the same time are mostly located remotely from it. The motivation for a long stay in the glades is the possibility to harvest firewood uncontrolled, with the presence of television, internet communications and a mobile connection. The catalyst for this is the ability to look out their land in case of the construction of mountain-skiing and recreational centers; this mainly concerns the Ripa – Vysoky Verkh range³³.

The species composition of animals in glades during the summer season and throughout the year decreased at the expense of oxen and sheep from the middle of the 20th to the beginning of the 21st century. At the same time, almost everywhere in the

33 According to the guides, the entrepreneurs not only buy land for the construction of their hotels and ski resorts, but also burn down the neighboring glade yards in order to expand the area.

Видовий склад тварин, які перебувають під час літнього сезону чи цілий рік на поляні, за період середина ХХ – початок ХХІ ст. зменшився за рахунок волів й овець, водночас майже всюди на полянах з'явилися коні, яких використовують як тягло при транспортуванні сіна й дерева. На полянах-літнарках зникли свинні, кури й крілики.

Сукцесійні зміни відбуваються головню на запущених (незагосподарених) полянах, там ліс неухильно наступає на луки, деякі поляни повністю заросли лісом. Перед заростанням лісом на запущених полянах відбуваються також сукцесійні зміни трав'янистих біоценозів, які через відсутність меліорації, або заростають вторинними біловусниками (біловуснико-чорничниковими формаціями), або заболочуються. На полянах з літнарковим господарством, на других резиденціях й особливо на вікендових садибах, відбувається часткове очищення територій від молодого лісу. Втім рідко проводяться меліоративні роботи, травосіяння, чергування різних культур, сінокоси відбуваються на придатних луках, інколи на сусідських закинутих ділянках. Висаджується картопля, проте цілковито зникли криця, озиме жито, часто й овес. В усіх варіантах зменшується кількість природного гною, а отже зменшується доля бобових (*Fabaceae*) трав, водночас й рудеральних видів (*Rumex*, *Urtica*).

У будівництві відбувається збільшення кількості приміщень за рахунок вільної забудови, наприклад, будують на поляні новіший комплекс: хата+сіни+комора чи багатокімнатну будівлю, при цьому стара житлово-господарська зімкнута забудова набуває суто господарського призначення (колишня хатинка використовується або як сінник або як комора). У притулах, що розміщені вздовж зімкнутої забудови (де раніше стояли вівці, а через занепад салашництва, складали реманент й транспортні засоби), складають сіно.

Другий шлях полягає в утворенні окремих однокімнатної стайні та однокімнатної колиби з ганком у причілковій частині чи двокімнатної будівлі з входами у широкій стіні: стайня + колиба; остання утворюється під випусками поздовжніх вінців. Цей шлях повторює еволюційний розвиток літнарк у Західних Карпатах (фото 10).

Збільшення кількості камер й розміру будівель, появлення нових матеріалів, а також часткова втрата іраціональних стереотипів у будівельній традиції сприяли розширенню в Опірсько-Оржавському регіоні способів вирівнювання

glades horses appeared, which are used as a draft when transporting hay and wood. Pigs, chickens and rabbits disappeared in the summer glades.

Succession changes occur mainly in neglected (unmanaged) glades, where the forest steadily takes the place of meadows. Some glades are completely overgrown with forest. Before becoming overgrown with forest, successive changes of herbaceous biocenoses occur in the neglected glades, which are either overgrown with secondary matgrass (matgrass-blueberry formations) or become swamps due to lack of amelioration. In glades with summer farms, at the second residences and especially in the weekend residences, there is a partial clearing of the territories from the young forest, while amelioration happens rarely, as does grass cultivation and crop alternation. Hay harvesting takes place in proper meadows, sometimes at abandoned neighbouring areas; potatoes are planted, but winter rye and often oats have completely disappeared. In all variants, the amount of natural manure is reducing, and thus the proportion of legume (*Fabaceae*) grasses, as is the number of ruderal species (*Rumex*, *Urtica*).

In construction, there is an increase in the number of premises due to sporadic construction, e.g. a newer complex is being built in the glade: a hut + hall (siny) + utility room or a multi-chamber building, while the old connected-type housing becomes purely managerial (the former hut is used either as a store-room or as a utility room). Hay is stored in the sheds located along the connected buildings (where sheep used to be, and because of the decline of salashnytstvo it was used to store supplies and vehicles).

The second way is to form a separate one-chamber stable and a single-chamber kolyba with a porch in the side part or two-chamber building with

Фото 10. Однокімнатна колиба на літнарковій полянській філії, с. Нижня Рожанка (фото власне, 2015)

Photo 10. Single-chamber kolyba at the summer glade branch, Nyzhnia Rozhanka village (photo from personal archives, 2015).

поверхні за рахунок підмурівки (на сухо й на розчині), колон із силікатної цегли, бетону, грубих залізних труб. Водночас недовіра до нових матеріалів спонукає до підстраховки вищезазначених матеріалів традиційними ковбицями (фото 11).

На крайовид впливає також заміна покрівельного матеріалу на пиляну дошку, шифер, подекуди руберойд, металеву бляху, а також зменшення кількість оборогів й копиць зі сіном.

Фото 11. Застосування новітнього способу вирівнювання поверхні під будівництво на поляні, с. Верхня Рожанка (фото власне, 2017)

Photo 11. Application of the newest method of leveling the surface for construction in a glade, Verkhnia Rozhanka village (photo from personal archives, 2017)

ДИСКУСІЯ

Складно порівнювати бойківські полянські ландшафти із аналогічними в інших гірських регіонах Європи, що зв'язано з відсутністю єдиної класифікації у представників різних наукових галузей та різних країн. Зокрема у лісовому висотному поясі ми виділяємо наступні культурно-природні ландшафти: сіножаті, пасовиська, поляни; поміж пасовиськами виокремлюємо пасовиська з молочними фермами-салашами. Всі види ландшафтів суттєво відрізняються між собою, як природними так й культурними компонентами (Бойко, 2016, 1358). Тоді як у наукових працях географів та ботаніків, які досліджують гірські ландшафти, фігурують терміни: луки (гірські луки) та поляни (галявини), або всі ці поняття об'єднанні терміном пасовиська. Корисною інформацією для нас є вивчення загальних тенденцій співвідношення лісу та лучних біоценозів у лісовому гірському поясі, а також сукцесійні процеси. Напр., у статті *Forest and agricultural land change in the Carpathian region...* аналізується динаміка лісового покриву Карпатського регіону протягом останніх

entrances in a wide wall: stable + kolyba; the latter is formed under the longitudinal timber set. This path replicates the evolutionary development of the summer locations in the Western Carpathians (photo 10).

An increase in the number of chambers and the size of buildings, the appearance of new materials, and the partial loss of irrational stereotypes in the building tradition have contributed to the expansion of methods of surface leveling in the Opir-Oriava region using foundations (dry and plaster), silicate brick columns, concrete and thick iron pipes. At the same time, distrust of new materials has led to the securing of the aforementioned materials with traditional kovbytsi (photo 11).

The landscape is also affected by the replacement of roofing material with saw boards, slates, ruberoid (sometimes) and metal sheets, as well as a decrease in the number of hay barracks and haystacks.

DISCUSSION

It is difficult to compare the Boykivshchyna glade landscapes with similar ones in other mountainous regions of Europe, which is due to the lack of the only classification for representatives of various scientific fields and different countries. In particular, we distinguish the following cultural and natural landscapes in the forest high-altitude zone: *hayfields, pastures, glades*; between *pastures* we distinguish *pastures with dairy farms*. All types of landscapes differ significantly from each other, both in their natural and cultural components (Bojko, 2016, 1358). In contrast, in the scientific works of geographers and botanists who study mountain landscapes, the following terms are used: *meadows (mountain meadows)* and *glades (meadows)*, or all these concepts are combined with the term *pasture*. The useful information for us is the study of general trends in the correlation of forests and meadow biocenoses in the forest mountain belt, as well as succession processes. For example, in the article *Forest and agricultural land change in the Carpathian region...* the dynamics of forest cover of the Carpathian region during the last two centuries is analyzed. It is noted that during the 20th and the beginning of the 21st century, the percentage of forests increased, especially after the destruction of the socialist system and in the postmodern period (Munteanua, 2014). M. Slámová and I. Belcáková, studying the experience of Germany, Spain, Italy, Slovenia and Slovakia, emphasize that

двох століть, зазначається, що протягом ХХ – початку ХХІ ст. відсоток лісу збільшується, особливо помітно це відбувається після руйнації соціалістичної системи та у постмодерний період (Munteanu, 2014). М. Сламова та І. Белцакова вивчаючи досвід Німеччини, Іспанії, Італії, Словенії, Словаччини, підкреслюють, що повсюдно постає проблема втрати традиційних культурних ландшафтів, причому шляхом або заростання лісом, або надмірним окультурюванням. В обох варіантах відбуваються втрата біорізноманіття, знижується мозаїчність ландшафтів й, як наслідок, зменшується привабливість для туристів (Slámová, Belcáková, 2019).

У статті *Among rewilding mountains... A Haller та O. Bender* аналізують результати проєктів, спрямованих на збереження луків у заповідних зонах Національного парку Форесте Касентінезі (північні Апеніни). Зокрема автори зазначають, що не зважаючи на втілення проєкту, територія лук зменшується (Haller, Bender, 2018).

Гірським пасовиськам та полянам присвячено ряд статей М. Собали. Зокрема у статті *Krajobrazy pasterskie w Polsce i Europie... (Pasture Landscapes In Poland And Europe)* дослідник зазначає, що пасушні ландшафти мають реліктовий характер, тому неможливо їх збереження у первісній формі. У європейських країнах для підтримання різноманіття природного середовища, функціонування локальної господарки і підвищення якості життя місцевих жителів використовують екстенсивний випас овець. Таке бачення тваринництва вписується у концепцію багатофункціонального сільського господарства (Sobala, 2014). У статті *Mountain meadows and glades of the Carpathians*, аналізуючи історичні карти, дослідник охарактеризував три поляни у різних масивах Західних Бескидів (Бендошка, Радзеховська та Яскова). Автор зауважив, що від 1848 року розмір полян неухильно зменшувався, а поляна Яскова майже цілковито заросла лісом. Окрім наступу лісу на полянах із обмеженим господарським використанням відбувається заростання полян *Nardus stricta*, *Vaccinium myrtillus* та *Rubetum idaei* (Sobala, 2020).

the problem of loss of traditional cultural landscapes is widespread, either through forest overgrowth or excessive domestication. In both cases, there is a loss of biodiversity, reduced mosaic landscapes and, as a result, a reduction in how attractive they are to tourists (Slámová, Belcáková, 2019).

In the article *Among rewilding mountains...*, A. Haller and O. Bender analyze the results of projects aimed at preserving meadows in the protected areas of Forest Casentinezi National Park (Northern Apennines). In particular, the authors note that despite the implementation of the project, the area of meadows has decreased (Haller, Bender, 2018).

A number of articles by M. Sobala are devoted to mountain pastures and glades. In particular, in the article *Krajobrazy pasterskie w Polsce i Europie... (Pasture Landscapes In Poland And Europe)*, the researcher notes that pastoral landscapes are relict in nature, so it is impossible to preserve them in their original form. Sheep husbandry is used extensively in European countries to maintain the diversity of the natural environment, improving the quality of life of local residents (Sobala, 2014). This vision of animal husbandry fits into the concept of multifunctional agriculture. In the article *Mountain meadows and glades of the Carpathians...*, which analyzes historical maps, the researcher describes three glades in different massifs of the Western Beskids (Bendoszka glade, Radziechowska glade and Jaskowa glade). The author noted that from 1848 the size of the glades steadily decreased, and the Yaskova glade was almost entirely overgrown with forest. In addition to the onset of forest in glades with limited economic use, glades are overgrown with *Nardus stricta*, *Vaccinium myrtillus*, and *Rubetum idaei* (Sobala, 2020).

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз наших польових досліджень у трьох ареалах Бойківщини, де збереглися поляни, показав наступне:

- природні умови у значній мірі визначають моделі природокористування, тип розселення, структуру угідь. Всі вони, а також салашництво, обумовлюють особливості полянської господарки й полянського будівництва.

- полянська господарка фактично створює полянський ландшафт, як через структуру с/г угідь, меліоративні заходи, боротьбу із наступом лісу, так й через традиційне будівництво, садження культурних й диких дерев. Отже культурний складник на полянах є визначальним.

- у цілому для регіону Бойківщина характерна традиційна сінокісно-пасовищно-орна (копана) полянська господарка із цілорічним (втім періодичним) перебуванням людей й худоби на полянах. Це спричинило поширення на поляні різних будівель (житлових, стаєн й стаєнок із горищним приміщенням), окремих стогів та оборогів, а також підставок для сушіння сіна.

- літнаркові полянські двори побутували лише поблизу ойкумени, а також виступали в якості дегенеративного явища під час занепаду полянської господарки наприкінці ХХ-початку ХХІ ст.

- для полянського будівництва, на відміну від сільського, де поширені різні типи дворів, характерна зімкнута забудова з різними прибудовами й ганками.

- серед орієнтації будівель на поляні головну роль відігравав фактор – наближення до незамерзаючих джерел питної води, а також інсоляційний. Переважало положення садиби посередині поляни. Вікна хатинки старалися розмістити на південні та східні румби, часто стайню орієнтували входом на північні та західні румби. Нерівність поверхні нівелювали розташуванням двору на штучній терасі або застосуванням під підвалинами стовпів, кам'яних колон й підмурівки. Активно застосовували саджені дерева в якості протиерозійного, вітро й сонцезахисного засобу. До дерев притуляли чи на них вшали реманент.

- всі три ареали мають свої специфічні риси полянської господарки, полянського будівництва, а отже й самих полянських краєвидів.

- до другої половини ХХ ст. поляни на Бойківщині вельми складний культурно-природний ландшафт,

CONCLUSIONS

Thus, an analysis of our field studies in the three areas of the Boikivshchyna where glades have been preserved showed the following:

- natural conditions largely determine the patterns of how nature is used, the type of settlement, the structure of the land. All of these conditions, as well as salashnytstvo, determine the peculiarities of glade farming and glade construction.

- glade farming actually creates the glade landscape, through the structure of the agricultural land, land reclamation measures, the fight against forest encroachment, traditional construction, and the planting of cultivated and wild trees. Therefore, the cultural component in glades is decisive.

- in general, the region of Boikivshchyna is characterized by traditional mowing-and-grazing arable glade farming with a year-round (though periodic) stay of people and livestock in the glades. This led to the spread of various buildings in the glades (accommodation, stables and small stables with attics, individual haystacks, hay barracks and hay drying stands).

- the summer yards in the glades were only close to the oecumene and also acted as a degenerative phenomenon during the decline of glade farming at the end of the 20th and the beginning of the 21st century.

- unlike rural construction, where different types of yard are common, glade construction is characterized by connected buildings with various additional buildings and porches.

- the most important factors when deciding on the orientation of the buildings in the glades were their proximity to non-freezing sources of drinking water, and the level of insolation. The most common position for the farmhouse was in the middle of the glade. The windows of the huts were placed on the southern and eastern bearing angles, and the stables were often positioned by the entrance to the northern and western bearing angles. Surface inequalities were leveled by placing the yard on an artificial terrace or by the use of pillars, stone columns and foundations under the base. Trees were actively planted to provide protection against erosion, wind and sun. Natural stands were also used for hanging equipment.

- all three areas have their own specific features of glade farming, glade construction and, therefore, of glade landscapes.

з керованими людиною, сукцесійними процесами.

– спрощення культурного навантаження від сінокісно-пасовищно-орної (копаної) господарки із цілорічним перебуванням там людей й тварин до сінокісної, літнаркової чи вікендової господарки неодмінно призводить до порушення гомеостазу у ландшафті, відбувається заростання полян непродуктивним травостоем, наступ лісу, змінюється гідрологічний режим. Остаточна втрата культурного складника призводить до повного заростання їх лісом, а отже до зникнення полян як окремої господарсько-екологічної ніші й окремого культурно-природного ландшафту.

– найбільш руйнівні трансформаційні процеси на полянах Бойківщини почалися у 1990-х роках, коли з'явилися трудові міграції, збільшилася монетизація, стрімко почала нівелюватися сільська господарка в цілому.

– у сучасний період спостерігається подальший занепад полян, який дещо гальмується низьким економічним рівнем селян й економічною небезпекою для них зі сторони туристичного й рекреаційного бізнесу.

– на відміну від країн-членів ЄС, на Бойківщині остаточному зникненню гірських лучних ландшафтів перешкоджають не втілення різних державних та міжнародних програм, функціонування природоохоронних парків, а низький економічний стан населення, яке змушене займатися напівнатуральним сільським господарством.

– by the second half of the 20th century, glades in the Boikivshchyna had a very complex cultural and natural landscape, with managed succession processes.

– a simplification of the cultural load from mowing-and-grazing arable farming with a year-round stay of people and animals there to harvest hay. Summer or weekend farming inevitably leads to a disturbance of homeostasis in the landscape, causing an overgrowth of glades with unproductive grass formations, forest encroachment and inconsistent hydrological regimes. A permanent loss of the cultural component leads to complete overgrowth by forests and therefore to the disappearance of glades as a separate farming and ecological niche and a separate cultural and natural landscape.

– the most devastating transformation processes in the glades of Boikivshchyna began in the 1990s, when labor migrations occurred, monetization increased and the agricultural sector as a whole began to level out.

– nowadays, there is a further degradation of the glades which is somewhat slowed down by the low economic level of villagers and the economic danger they face from tourism and recreational business.

– unlike EU member states, in the Boykivshchyna region the eventual disappearance of mountain meadow landscapes is hindered not by the implementation of various state and international programs or the functioning of nature parks, but by the low economic status of the population forced to engage in semi-subsistence agriculture.

REFERENCES

- Бойко І., 2013: Просторово-господарська специфіка ландшафтів Бойківщини (кінець XVIII ст.) [in:] Вісник Львівського університету. Серія географічна. Випуск 41: 38-49.
- Бойко І., 2015: Літні стайні в Західних і Українських Карпатах: етноекологічні паралелі в культурах: українців, словаків, поляків та чехів [in:] Łemkowie, Wojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa, t. V, Słupsk-Zielona Góra-Svidnik: 361-376.
- Бойко І., 2016: Скотарство та сезонне будівництво в Карпатах (кінець XIX перша половина XX ст.): спроба класифікації [in:] Народознавчі

зошити. № 6: 1350-1361.

Комплект топографічних карт генерального штабу (39 шт.), масштабом 1: 100 000. Видавництво 1981-1991. Система координат 1942 року. Стан місцевості 1981-1989 pp.

Тиводар М., 1994: Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX першої половини XX ст. Ужгород: «Карпати».

Bednárik R., 1967: Ludove stavitelstvo na Kysuciach. Bratislava.

Munteanu C., Kuemmerle T. Boltiziar M., Butsic V. Gimmi Urs, Halada L., Kaim D., Géza Király

- G., Konkoly-Gyuró E., Kozak J., Lieskovský J., Moyses M., Müller D., Ostafin K., Ostapowicz K., Shandra O., Štych P., Radeloff W. S., 2014: Forest and agricultural land change in the Carpathian region—A meta-analysis of long-term patterns and drivers of change [in:] *Land Use Policy*, 38, 685-697.
- Haller A., Bender O., 2018: Among rewilding mountains: grassland conservation and abandoned settlements in the Northern Apennines [in:] *Landscape Research*, 43 (8), 1068–1084.
- Chlebana M., 1972: Príspevok k štúdiu letného chovu hovadzieho dobytku v oblasti Spišského Zamaguria [in:] *Zb. SNM*, 13, Martin: 173–197.
- Chmielewski T.J.; Myga-Piątek U.; Solon J. 2015: Typologia aktualnych krajobrazów Polski. [in:] *Przegl. Geogr.* 87, 377–408.
- Łach J., Bojko J., 2019: Zabudowa polaniarska jako istotny wyróżnik w badaniach nad typologią krajobrazów pasterskich Karpat Wewnętrznych [in:] *Przegląd Wschodnioeuropejski X/1*: 261-274.
- Łach J., Musiał M., 2015: Przeszłość i znaczenie tradycji dla współczesnego oblicza kulturowego góralszczyzny Beskidu Małego: zapis w krajobrazie. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Langer J., 1999: Polyetnický charakter ľudového obydlia v Karpatoch [in:] *Tradície staviteľstva a bývania na Slovensku*. Bratislava-Svidník: 243-247.
- Kopczyńska-Jaworska B., 1967: Stosunki gospodarczo-społeczne w tradycyjnej kulturze Karpat północnych. Łódź.
- Kubijovyč V., 1936: Pastyrský život v Podkarpatské Rusi [in:] *Podkarpatska Rus*. Bratislava.
- Kubijowicz W., 1927: Życie pasterskie w Beskidach Magórskich (Kr.1927, tu m.in. Babia Góra i Gorce, Kraków.
- Kubijowycz W., 1926: Życie pasterskie w Beskidach Wschodnich. Kraków.
- Kundľa M., 2004: Jakubany včera a dnes. Kežmarok.
- Král J., 1927: Svidovec v Podkarpatske Rusi. Praha.
- Plessingerová A., 1951: Bačování na papradských Kopanících [in:] *Český lid*, 6 ročník, č. 1 2: 118-126.
- Podolák J., 1982: Tradičné ovčiarstvo na Slovensku. Bratislava.
- Sawicki L., 1919: Szałaśnictwo na Śląsku Cieszyńskim [in:] *Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne*, t. XIV, Kraków: 137-183.
- Sawicki L., 1919: Szałaśnictwo na Wołoszczyźnie Morawskiej [in:] *Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne*, t. XIV, Kraków: 81-136.
- Slámová, M., Belcáková, I. 2019: The Role of Small Farm Activities for the Sustainable Management of Agricultural Landscapes: Case Studies from Europe [in:] *Sustainability* 11(21):5966.
- Sobala M. 2014: Krajobrazy pasterskie w Polsce i Europie – wybrane typy, przykłady i formy ich ochrony [in:] *Prace Komisji krajobrazu kulturowego*, № 2: 81-98.
- Sobala M. 2020: Mountain meadows and glades of the Carpathians – type or element of landscape? The problem of delimitation and typology of pasture landscapes [in:] *Sustainability* 2020, 12(9), 3707.
- Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1:50 000 wraz z objaśnieniami, arkusz. Oświęcim (970), PIG, Warszawa.

ELECTRONIC SOURCES

- Ukrainian Karpaty.jpg, 2012 – https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%Bo%D0%B9%D0%BB:Ukrainian_Karpaty.jpg.

